

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه آزاد اسلامی

واحد تهران مرکزی

دانشکده علوم سیاسی

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد (M.A)

گرایش :

اندیشه سیاسی در اسلام

عنوان :

بررسی تطبیقی

مردم سالاری دینی با دموکراسی لیبرال

استاد راهنما :

عباسعلی رهبر

استاد مشاور :

مرتضی محمودی

پژوهشگر :

اقبال اصلانی

تابستان ۱۳۹۰

Islamic Azad University

Central Tehran Branch

Faculty of Political Science

**Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the
in Islam Degree of Master of Art in Political Thought**

Subject:

Comparative study of

Mardomsalary diny With liberal democracy

Advisor:

Dr. Abasali Rahbar

Consulting-Advisor:

Dr. Morteza Mahmodi

By:

Eghbal Aslani

summer 2011

تشکر و قدردانی :

با سپاس فراوان از استاد محترم راهنما جناب آقای دکتر رهبر، که با راهنمایی‌های کلیدی و صبر و حوصله‌ی مثال زدنی خویش، حکیمانه زمینه‌ی مناسب را جهت نگارش این پایان‌نامه فراهم ساختند، و نیز با قدردانی بسیار از همراهی صمیمانه و بزرگوارانه‌ی استاد محترم مشاور جناب آقای دکتر محمودی، همچنین با تشکر از تمامی دوستان عزیزی که به طرق گوناگون اینجانب را در تهیه و تدوین پژوهش حاضر یاری نمودند، سلامتی و توفیق همه جانبه و روزافزون آنان را، از بارگاه با عظمت الهی خواستارم.

تقدیم به :

آستان بلند و ملکوتی حضرت امام خمینی (ره).

او که "ذوب شده در اسلام" بود و احیاگر سترگ دین در قرن حاضر.

همو که "قهرمان قهرمانان" بود و "روح و جان ملت ایران".

همو که چونان جد عظیمش حضرت نبی اعظم (ص)، بنیان "نظام جمهوری اسلامی"، را بر مبنای معرفتی دینی و پشتوانه‌ای مردمی بنا نهاد.

و تقدیم به:

محضر مبارک و والای خلف صالح او، حضرت آیت الله العظمی خامنه‌ای (دام عزه).

او که "خورشید انقلاب" است و فریادگر بزرگ احیای تمدن اسلامی در عصر حاضر.

همو که جان ملت ایران است و قلب تپنده‌ی امت اسلام.

همو که چونان جد غریبش حضرت امیرالمومنین (ع) مظلومانه اما مقتدرانه "نظام مردم سالاری دینی" را، با اتکای به اسلام ناب و پشتیبانی مردمی بصیر در امواج پرتلاطم این روزگار به پیش می‌راند.

باشد که آن را به ساحل نجاتِ حکومتِ جهانی عدل منتظر، مصلح موعود، حضرت ابا صالح المهدی (عج)؛ که تنها آرام قلب بشریت مضطرب امروز است، برساند.

تعه‌دنامه اصالت پایان نامه کارشناسی ارشد

اینجان‌ب اقبال اصلانی دانش آموخته مقطع کارشناسی ارشد به شماره دانشجویی ۸۴۰۰۱۹۳۱ در رشته اندیشه سیاسی در اسلام در تاریخ ۹۰/۶/۲۷ از پایان نامه خود تحت عنوان بررسی تطبیقی مردم سالاری دینی با دموکراسی لیبرال با کسب نمره ۲۰ و درجه عالی دفاع نموده ام بدینوسیله متعهد می شوم:

- ۱- این پایان نامه حاصل تحقیق رو پژوهش انجام شده توسط اینجان‌ب بوده و در مواردی که از دستاوردهای علمی و پژوهشی دیگران (اعم از پایان نامه، کتاب، مقاله و ...) استفاده نموده ام، مطابق ضوابط و رویه های موجود نام منبع مورد استفاده و سایر مشخصات آن را در فهرست ذکر و درج کرده ام.
- ۲- این پایان نامه قبلاً برای دریافت هیچ مدرک تحصیلی (هم سطح، پایین تر یا بالاتر) در سایر دانشگاهها و موسسات آموزش عالی ارائه نشده است.
- ۳- چنانچه بعد از فراغت از تحصیل، قصد استفاده و هرگونه بهره برداری اعم از چاپ کتاب، ثبت اختراع و ... از این پایان نامه داشته باشم، از حوزه معاونت پژوهشی واحد مجوزهای مربوطه را اخذ نمایم.
- ۴- چنانچه در هر مقطع زمانی خلاف موارد فوق ثابت شود، عواقب ناشی از آن را بپذیرم و واحد دانشگاهی مجاز است با اینجان‌ب مطابق ضوابط و مقررات رفتار نموده و در صورت ابطال مدرک تحصیلی ام هیچگونه ادعایی نخواهم داشت.

نام و نام خانوادگی:

تاریخ و امضاء:

بسمه تعالی

در تاریخ ۹۰/۶/۲۷

اقبال اصلانی دانشجوی کارشناسی ارشد اندیشه سیاسی در اسلام از پایان نامه خود دفاع نموده و با نمره به حروف ۲۰ و با درجه عالی مورد تصویب قرار گرفت.

امضاء استاد راهنما

فصل اول: کلیات پژوهش

۲	مقدمه.....
۲	۱- طرح مسأله.....
۳	۲- اهمیت، ضرورت و اهداف طرح.....
۴	۳- پیشینه‌ی تحقیق.....
۱۸	۴- مفاهیم.....
۲۰	۵- سؤال‌ها و فرضیه‌ها.....
۲۱	۶- متغیرهای پژوهش (مستقل و وابسته).....
۲۲	۷- ابعاد زمانی و مکانی پژوهش.....
۲۲	۸- نوآوری در پژوهش.....
۲۹	۹- موانع و مشکلات پژوهش.....
۲۲	۱۰- روش تحقیق و روش گردآوری اطلاعات.....
۲۲	۱۱- سازماندهی پژوهش.....

فصل دوم: نظام مردم‌سالاری دینی

بخش اول: دین و سیاست

۲۴	مقدمه.....
	الف) دین و معرفت دینی
۲۴	۱- معنای لغوی و اصطلاحی دین.....
۲۴	۲- ماهیت دین.....
	۱-۲- تبیین ماهیت دین از منظر برون دینی.....
۲۵	۲-۲- توضیح ماهیت دین با نگاه درون دینی.....
۲۶	۳- معرفت.....
۲۶	۱-۳- معرفت دینی.....
۲۶	۱-۳-۱- عقاید.....
۲۷	۱-۳-۲- اخلاق و احکام.....
۲۹	۲-۳- معرفت دینی نسبی یا مطلق است؟.....
۲۹	۱-۲-۳- نسبیّت معرفت.....
۲۹	۱-۱-۲-۳- رویکرد اول، نسبیّت در معرفت.....
۳۰	۲-۱-۲-۳- رویکرد دوم، نسبیّت در ارزش‌ها.....
۳۲	۳-۱-۲-۳- رویکرد سوم، نسبیّت در معرفت دینی.....
۳۴	۱-۳-۱-۲-۳- ترابط علوم و بحث تحول در معرفت دینی.....
۳۵	۱-۱-۳-۱-۲-۳- ارتباط اشیا بر اساس قانون علیّت.....
۳۷	۲-۱-۳-۱-۲-۳- هندسه‌ی معرفت.....

۶۶	۴-۱- مشروعیّت حکومت
۶۶	۱-۴-۱- لغت و اصطلاح مشروعیّت
۶۶	۲-۴-۱- ملاک مشروعیّت
۶۶	۱-۲-۴-۱- ملاک انسان‌مدارانه در مشروعیّت
۶۷	۲-۲-۴-۱- ملاک خدامدارانه در مشروعیّت
۶۹	۵-۱- کارویژه‌های حکومت
۶۹	۶-۱- ساختار حکومت
۷۰	۱-۶-۱- ساختار حکومت در حکومت دینی (اسلامی)
۷۲	۲- انواع حکومت
۷۲	۱-۲- حکومت‌های غیر الهی
۷۳	۲-۱-۱- استبداد
۷۴	۲-۱-۲- حکومت دموکراتیک
۷۵	۲-۲- حکومت الهی
۷۵	۲-۲-۱- تنوکراسی
۷۶	۲-۲-۲- حکومت دینی (اسلامی)
۷۷	۳- انواع حکومت دینی
۷۷	۱-۳- قانون‌گذاری و اجرای قانون به طور کامل بر اساس احکام دین (اسلام)
۷۸	۲-۳- استفاده از احکام شرع فقط در بخش قانون‌گذاری
۷۹	۳-۳- تشکیل حکومت در جامعه‌ی متدینین
۷۹	۴-۳- صرفاً حکومت ایمانی و نه حکومت فقهی
۸۰	۳-۴-۱- چگونگی شکل‌گیری این مبحث
۸۴	۳-۴-۲- حکومت ایمانی
۸۴	۴- نقد حکومت ایمانی
۸۴	۴-۱- ایمان آزاد
۸۶	۴-۲- غیر دینی دانستن ذاتی ارزش‌ها
۸۸	۴-۳- غیر دینی خواندن کامل روش‌ها
۸۹	۴-۳-۱- جایگاه علوم تجربی در قبال احکام فقهی (روش‌های اسلامی)
۹۰	۴-۴- "پندار عاشقانه" خواندن "جامعیّت دین"
۹۴	۵- نتیجه‌گیری
	بخش سوم: نظام مردم‌سالاری دینی
۹۶	مقدمه
۹۶	۱- لغت و اصطلاح مردم‌سالاری دینی
۹۷	۲- موافقان امتناع و نقد آنان
۹۷	۲-۱- چالش‌های مربوط به بعد دینی در مفهوم مردم‌سالاری دینی

۹۷	۲-۱-۱- تضاد مبنایی تفکر اسلامی با مردمسالاری دینی.....
۹۸	۲-۱-۲- تضاد میان حاکمیت ملی و حاکمیت دینی.....
۱۰۰	۲-۱-۳- چالش‌زایی قرائت فقه مدارانه.....
۱۰۰	۲-۱-۳-۱- وجود قرائت‌های گوناگون از دین.....
۱۰۰	۲-۱-۳-۲- عدم وجود پیشینه‌ی قرائت فقهی از حکومت در اسلام.....
۱۰۱	۲-۱-۳-۳- تقابل مدیریت فقهی با مدیریت علمی.....
۱۰۳	۲-۱-۴- وجود نابرابری‌های حقوقی.....
۱۰۶	۲-۲- چالش‌های مطرح شده از سوی غرب‌گرایان.....
۱۰۶	۳- مبنای مردمسالاری دینی و اصول حاکم بر آن.....
۱۰۷	۴- شاخصه‌های مردمسالاری دینی.....
۱۱۰	۵- نتیجه‌گیری.....
	فصل سوم: بررسی چهار مؤلفه‌ی مشروعیّت، آزادی، حقوق و قانون در نظام مردم سالاری دینی
	بخش اول: مشروعیّت
۱۱۲	مقدمه.....
۱۱۲	۱- مشروعیّت.....
۱۱۲	۱-۱- لغت و اصطلاح مشروعیّت.....
۱۱۲	۱-۲- مشروعیّت از منظر جامعه‌شناسی یا فلسفی.....
۱۱۳	۲- مشروعیّت در حکومت دینی.....
۱۱۳	۱-۲- مشروعیّت در عصر غیبت، الهی یا الهی- مردمی است؟.....
۱۱۵	۲-۲- حقیقت کدام است؟.....
۱۱۷	۲-۳- نقش و جایگاه مردم.....
۱۱۷	۲-۴- مطلقه بودن ولایت به چه معناست؟.....
۱۲۰	۲-۵- آیا اختیارات مطلقه فقط مخصوص یک حکومت دینی است؟.....
۱۲۱	۳- اندیشه‌ی دینی- سیاسی امام خمینی(ره).....
۱۲۱	۱-۳- مشروعیّت.....
۱۲۳	۲-۳- جایگاه مردم.....
۱۲۶	۴- رهبری و مردم در قانون اساسی.....
۱۲۸	۵- نتیجه‌گیری.....
	بخش دوم: آزادی
۱۳۰	مقدمه.....
۱۳۰	۱- آزادی.....
۱۳۰	۱-۱- چیستی آزادی.....
۱۳۱	۱-۲- طرح آزادی در دو سطح.....
۱۳۱	۱-۳- آزادی در اسلام.....

۱۳۲	۱-۳-۱- مبنای آزادی از دیدگاه اسلام.....
۱۳۳	۱-۳-۲- آزادی وسیله یا هدف است؟.....
۱۳۴	۲- انواع آزادی.....
۱۳۵	۱-۲- آزادی اجتماعی.....
۱۳۶	۱-۱-۲- آزادی اندیشه.....
۱۳۶	۲-۱-۲- آزادی عقیده.....
۱۳۷	۲-۱-۳- آزادی بیان.....
۱۳۷	۲-۲- آزادی سیاسی.....
۱۳۷	۳- قیود آزادی.....
۱۳۷	۴- آزادی در اندیشه‌ی امام خمینی(ره).....
۱۳۹	۵- آزادی در آیین‌های قانون اساسی.....
۱۳۹	۶- نتیجه‌گیری.....
	بخش سوّم: حقوق
۱۴۱	مقدمه.....
۱۴۱	۱- حق.....
۱۴۱	۱-۱- حق در لغت و اصطلاح.....
۱۴۱	۲-۱- ارکان حق.....
۱۴۲	۳-۱- اقسام حق.....
۱۴۲	۴-۱- رابطه‌ی حق و تکلیف.....
۱۴۳	۲- حقوق و معانی مختلف آن.....
۱۴۴	۱-۲- فلسفه‌ی حقوق و جایگاه آن در جوامع اسلامی.....
۱۴۴	۲-۲- خاستگاه حقوق در اسلام.....
۱۴۷	۳-۲- منابع حقوق.....
۱۴۷	۴-۲- مبانی حقوق.....
۱۴۸	۳- حقوق متقابل مردم و حکومت(حاکم).....
۱۴۸	۱-۳- حقوق مردم بر حکومت.....
۱۴۹	۲-۳- حقوق حکومت بر مردم.....
۱۵۰	۳-۳- حقوق متقابل مردم و حکومت در کلام امام(ره).....
۱۵۰	۱-۳-۳- حقوق مردم بر حکومت.....
۱۵۱	۲-۳-۳- حقوق حکومت بر مردم.....
۱۵۲	۴-۳- حقوق متقابل مردم و حکومت در قانون اساسی.....
۱۵۲	۴- نتیجه‌گیری.....
	بخش چهارم: قانون
۱۵۵	مقدمه.....

۱۵۵	۱- قانون
۱۵۵	۱-۱- لغت و اصطلاح قانون
۱۵۵	۲-۱- ضرورت قانون
۱۵۶	۳-۱- هدف از وضع قانون
۱۵۶	۴-۱- دامنهی قانون
۱۵۷	۵-۱- قانون مطلوب
۱۵۸	۶-۱- خاستگاه و اعتبار قانون
۱۵۹	۷-۱- ماهیت قانون
۱۵۹	۸-۱- انواع قانون
۱۶۰	۹-۱- رابطه‌ی قوانین تکوینی و تشریحی با اختیار انسان
۱۶۱	۱۰-۱- اجرای قانون
۱۶۱	۱۱-۱- نقش عقل در قانون‌گذاری
۱۶۲	۲- شبهه‌ی عدم توانایی اسلام در اداره‌ی جوامع امروزی
۱۶۴	۳- قانون و قانون‌گرایی در کلام امام(ره)
۱۶۶	۴- قانون از نگاه قانون اساسی
۱۶۶	۵- نتیجه‌گیری
۱۶۹	۶- نتیجه‌گیری کلی: ارتباط مردم‌سالاری دینی با مؤلفه‌های آزادی، حقوق، قانون
	فصل چهارم: نظام دموکراسی لیبرال
	بخش اول: دین و سیاست در غرب
۱۷۲	مقدمه
۱۷۳	۱- سیر مفهوم دین در غرب
۱۷۳	۱-۱- غرب باستان
۱۷۴	۲-۱- قرون وسطی
۱۷۴	۳-۱- رنسانس
۱۷۶	۴-۱- مدرنیسم
۱۷۹	۵-۱- پست مدرنیسم
۱۸۰	۲- سیاست
۱۸۰	۱-۲- لغت و اصطلاح سیاست
۱۸۱	۲-۲- سیاست و عطف به مفاهیم سه‌گانه
۱۸۲	۳-۲- نگرشی متفاوت به مفهوم سیاست از رنسانس به بعد
۱۸۲	۴-۲- ارتباط دین و سیاست
۱۸۳	۳- نتیجه‌گیری
	بخش دوم: نظام دموکراسی لیبرال
۱۸۵	۱- دموکراسی

۱۸۵	۱-۱- لغت و اصطلاح دموکراسی.....
۱۸۵	۲-۱- پیشینه‌ی دموکراسی.....
۱۸۷	۳-۱- سیر تطور مفهومی دموکراسی.....
۱۸۷	۱-۳-۱- نظریه‌های حداکثری.....
۱۸۷	۱-۱-۳-۱- آرمان‌گرایان.....
۱۸۸	۲-۱-۳-۱- حداکثر گرایان.....
۱۸۸	۲-۳-۱- نظریات حداقلی.....
۱۸۹	۴-۱- رویکردهای دموکراسی.....
۱۸۹	۵-۱- تقسیم بندی نظام‌های دموکراسی.....
۱۹۰	۱-۵-۱- انواع دموکراسی.....
۱۹۰	۲-۵-۱- امواج دموکراسی.....
۱۹۲	۳-۵-۱- مدل‌های دموکراسی.....
۱۹۳	۶-۱- شباهت‌ها و اختلاف‌های دموکراسی در عصر قدیم و جدید.....
۱۹۴	۷-۱- مبانی دموکراسی.....
۱۹۴	۱-۷-۱- نسبیّت.....
۱۹۵	۲-۷-۱- پراگماتیسم.....
۱۹۶	۳-۷-۱- پلورالیزم.....
۱۹۷	۴-۷-۱- اومانیزم.....
۱۹۸	۵-۷-۱- سکولاریزم.....
۱۹۹	۶-۷-۱- لیبرالیزم.....
۱۹۹	۱-۶-۷-۱- پیشینه‌ی لیبرالیزم.....
۲۰۰	۲-۶-۷-۱- وجوه لیبرالیزم.....
۲۰۱	۳-۶-۷-۱- انواع لیبرالیزم.....
۲۰۲	۷-۷-۱- ارتباط دموکراسی با مبانی خود.....
۲۰۳	۸-۱- اصول دموکراسی.....
۲۰۴	۹-۱- شاخصه‌های دموکراسی.....
۲۰۵	۱۰-۱- نقد دموکراسی.....
۲۱۰	۲- دموکراسی لیبرال.....
۲۱۲	۳- نتیجه‌گیری.....
	فصل پنجم: بررسی چهار مؤلفه‌ی مشروعیت، آزادی، حقوق و قانون در نظام دموکراسی لیبرال
	بخش اوّل: مشروعیت
۲۱۷	مقدمه.....
۲۱۷	۱- مشروعیت.....
۲۱۷	۱-۱- نظریه‌ی اختیار گرای (خواست مردم).....

۲۴۱	..... قانون	۱- قانون
۲۴۱	..... لغت و اصطلاح قانون	۱-۱- لغت و اصطلاح قانون
۲۴۱	..... سیر قانون در غرب	۲-۱- سیر قانون در غرب
۲۴۳	..... ماهیت قانون	۳-۱- ماهیت قانون
۲۴۳	..... ملاک اعتبار قانون	۴-۱- ملاک اعتبار قانون
۲۴۴	..... هدف از وضع قانون(قانون مطلوب)	۵-۱- هدف از وضع قانون(قانون مطلوب)
۲۴۴	..... دامنه‌ی قانون	۶-۱- دامنه‌ی قانون
۲۴۴	..... اجرای قانون	۷-۱- اجرای قانون
۲۴۵	..... عقل در قانون‌گذاری لیبرالیزم	۲- عقل در قانون‌گذاری لیبرالیزم
۲۴۵	..... نتیجه‌گیری	۳- نتیجه‌گیری
۲۴۷	..... فصل ششم: مقایسه و نتیجه‌گیری	فصل ششم: مقایسه و نتیجه‌گیری
۲۵۹	..... منابع	منابع
۲۶۹	..... چکیده‌ی انگلیسی	چکیده‌ی انگلیسی

چکیده :

در همیشگی تاریخ، نظام‌های مختلف سیاسی، حقوقی، فرهنگی و غیره، برخاسته از نظام‌های فکری هر جامعه بوده است، از این‌رو مباحث معرفتی به منزله‌ی ریشه‌ی پنهان و سیستم‌های مختلف سیاسی، حقوقی، اقتصادی و غیره، به مثابه شاخ و برگ آشکار درخت جوامع به شمار می‌روند. دو نظام مردم‌سالار دینی و دموکراسی لیبرال نیز، از قاعده‌ی فوق مستثنی نبوده، برآمده از دو نظام نظری متفاوت می‌باشند. بدین معنا که با تفاوت در ابزار شناخت خود، از جهت معرفت‌شناسی، هستی‌شناسی و انسان‌شناسی، دو گونه‌ی کاملاً متفاوت می‌باشند. بر همین اساس با توجه به تفاوت اصولی دو نظام در مبنای معرفتی خود، پژوهش پیش‌رو بر آن بود، چهار مؤلفه‌ی مشروعیت، آزادی، حقوق و قانون، را در دو نظام یاد شده مورد بررسی قرار داده، تأثیر واقعیت فوق را در خاستگاه، اهداف و شیوه اعمال آن‌ها مشخص سازد. به عبارت دیگر تبیین نماید که در مجموع، چهار مؤلفه‌ی یاد شده در نظام مردم‌سالاری دینی، از حیث خاستگاه، الهی، از جهت اهداف، تأمین‌کننده‌ی دنیا و آخرت انسان و از دید شیوه‌ی اعمال، موافق و یا حداقل دارای عدم مخالفت با احکام الهی و ارزش‌های انسانی است. این در حالی است که در نظام دموکراسی لیبرال، خاستگاه، غیر الهی و صرفاً انسانی، اهداف، فقط در راستای تأمین دنیای مادی ملموس بشر و از جهت شیوه‌ی اعمال؛ به دلیل اعتقاد به توجیه وسیله توسط هدف، هیچ‌گونه محدودیتی برای اعمال هر نوع شیوه‌ای؛ هر چند مخالف ارزش‌های الهی و انسانی باشد، ندارد.

فصل اول
کلیات پژوهش

مقدمه:

با وجود اعتقاد بشر مبنی بر ضروری بودن وجود حکومت در جوامع انسانی، پیوسته ساختارهای سیاسی متفاوتی بر آن حاکمیت داشته است. این امر نیز، ناشی از اختلافی است که در نظام‌های معرفتی حکومت‌ها وجود دارد. به عبارت دیگر جان‌مایه‌ی اندیشه‌های سیاسی؛ که خود منشأ کارویژه‌ها و کارکردهای گوناگون حکومتی است، از آب‌شخور مبانی معرفتی نظام‌های سیاسی سیراب می‌گردد. به همین مناسبت نیز بر پایه‌ی نوع نگرشی که به هستی و انسان وجود دارد، در مجموع دو نوع ساختار قدرت رقم خورده است. نگرشی که هستی را سراسر مادی تلقی نموده و انسان را تماماً خلاصه شده در بُعد جسمی می‌انگارد و دیدگاهی که عالم را، دارای بعدی فراتر از ماده می‌داند و در نتیجه تعریف او از انسان محدود به بعد مادی نبوده، وی را موجودی با دو بعد مادی و معنوی تعریف می‌نماید.

طبیعی است حکومت بر مبنای دیدگاه نخست، اوج همت خویش را معطوف به تأمین بعد مادی بشر و فراهم شدن حداکثر شهوت و لذت برای او می‌داند. در مقابل حاکمیتی که بر مبنای نگرش دوم شکل گیرد، تمام توان خود را در برنامه‌ریزی‌های خرد و کلان خویش، متمرکز در تأمین هر دو بعد مادی و معنوی بشر می‌نماید.

در این میان نظام دموکراسی لیبرال، مصداق بارزی از نگرش اول است، که به دلیل نسبت‌گرایی فلسفی خود، به عنوان مبانی معرفت‌شناسی خویش و شکل‌گیری طبیعی اومانیزم، سکولاریزم و لیبرالیزم به عنوان ثمرات طبیعی چنین معرفت‌شناسی، نگاهی کاملاً این جهانی به حکومت داشته، تمام انتظار آن از حکومت در عرصه‌ی نظر و عمل؛ در باب زندگی انسان؛ که اینک جایگزین خدا نموده، قدرت خداوندگاری برای آن قایل است، محدود به این دنیای ملموس و محدود می‌گردد.

در مقابل، نظام مردم‌سالاری دینی به عنوان نمونه‌ای شاخص از دیدگاه دوم، با نسبی ندانستن حقیقت در عالم ذهن و عین و اعتقاد به وجود حقیقت مطلق در سطح هستی، نگاهی دوسویه به حکومت داشته، انتظار آن از حکومت در حوزه‌ی فکری و عملی، در باب انسان؛ که به عنوان مخلوق خداوند، وجودی آمیخته از ماده و معنا برای وی قایل است، متوجه ارتقای مادی و تعالی معنوی او، هر دو بوده و محدود به این دنیای مادی نمی‌گردد.

در همین راستا نوشتار حاضر تلاشی اندک برای بررسی مقایسه‌ای دو نظام مذکور، از منظر معرفتی است. امید که گامی کوچک در راستای تبیین نظری و تحکیم عملی جایگاه مردم‌سالاری دینی باشد.

۱- طرح مسأله:

نظام دموکراسی لیبرال به عنوان محصول سیاسی تفکر فلسفی جدید غرب؛ که با عینیت‌گرایی مطلق خود، بر اساس اومانیزم پایه‌گذاری شده است، با نفي کارکرد سیاسی- اجتماعی دین، تمام ارکان و عناصر خود را تنظیم نموده است. اما در مقابل نظام یاد شده؛ که پیشینه‌ای چندصد ساله دارد، نظام نوپای مردم‌سالاری دینی است، که با پیروزی انقلاب اسلامی به عنوان گفتمانی تازه در عرصه‌ی سیاست جهانی مطرح گردیده است. نظام مذکور؛ که محصول نگرشی متفاوت از

دیدگاه دموکراسی لیبرال نسبت به هستی و انسان است، با رد نمودن نگرش نفی حاکمیت دینی، نظامی برخاسته از رأی مردم مسلمان را، با محوریت دین (آموزه‌های کتاب خدا به همراه سنت نبوی و علوی) برپا نموده، تمامی ارکان حکومتی را بر اساس آن بنا نهاده است. در همین راستا پژوهش پیش رو کوشیده است با توجه به تفاوت مبنایی؛ که دو نظام از حیث معرفتی دارا هستند، چهار موضوع مشروعیت، آزادی، حقوق و قانون، را با رویکردی تطبیقی بررسی نموده، با تبیین مفهومی و تحلیل مبانی مؤلفه‌های چهارگانه‌ی فوق به عنوان شاخص، نقاط افتراق دو نظام مورد نظر را مورد بررسی و ارزیابی قرار دهد. به عبارت دیگر روشن نماید، آیا چستی این مفاهیم در دو نظام یکسان است؟ آیا تفاوت اصولی موجود در بنیان فکری دو حکومت، اثری در خاستگاه اولیه‌ی مفاهیم یاد شده ایفا می‌نماید؟ آیا اهداف ناشی از اعمال مفاهیم مذکور، مشمول حوزه‌ی اختلاف می‌گردد؟ و آیا شیوه‌ی اجرای آن‌ها، می‌تواند در همه‌ی ابعاد یکسان صورت پذیرد؟ و در کل با مجموعه‌ی سؤالاتی از این قبیل، دو نظام مورد نظر را به شکل مقایسه‌ی ای و بر اساس رویکردی معرفتی مقایسه نماید.

۲- اهمیت، ضرورت و اهداف طرح:

از گذشته تا دوران معاصر، عملاً ماندگاری نظام‌های سیاسی، در وابستگی به یکی از دو بلوک شرق و غرب وانمود می‌گردید و حتی بعد از فروپاشی سوسیالیسم به عنوان یکی از دو قطب فکری- سیاسی دنیا، تک قطب باقیمانده‌ی آن یعنی لیبرالیسم، به عنوان تنها راه پیش روی نظام‌های بشری و در واقع پایان محتوم تاریخ بشر معرفی می‌شد. اما پیروزی انقلاب اسلامی و ماندگاری اعجاب‌برانگیز ثمره‌ی آن، یعنی جمهوری اسلامی، که در جای خود یک نه شرقی- نه غربی بزرگ فکری- سیاسی به عرف موجود جهان معاصر بوده، تحول عظیمی نه تنها در سرنوشت ملت ایران، بلکه در سرنوشت ملت‌های منطقه و حتی سایر ملل دنیا ایجاد نموده است.

از همین رو نظام یاد شده؛ که همان نظام مردم‌سالاری دینی است، اولاً به دلیل توانمندی نظری خود در ارائه‌ی نگرشی نو به انسان و حیات اجتماعی او در فراروی بشریت امروز، ثانیاً به دلیل توانمندی عملی آن، جهت الگو شدن برای امروز و فردای جهان اسلام خصوصاً بشریت عموماً در امر سیاست و حکومت، حائز اهمیت بوده، به همین میزان نیز تحقیق و تفحص نسبت بدان، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است.

به دلایل یاد شده و نیز نوپایی نظام مذکور؛ که ضرورت تبیین آن را مضاعف می‌سازد، بررسی ابعاد آن در رویکردی مفهومی-تئوریک، تطبیقی و یا عمل‌گرایانه از امور گریزناپذیر پژوهشی در حوزه‌ی اندیشه‌ی سیاسی می‌باشد.

به همین مناسبت، نوشتار کنونی درصدد است با رویکردی تطبیقی و با شاخص قرار دادن چهار مفهوم مشروعیت، آزادی، حقوق و قانون، نظام مردم‌سالاری دینی را، با تنها نظام سیاسی مسلط عالم غرب یعنی دموکراسی لیبرال؛ که از دید معرفتی نقطه‌ی مقابل، بلکه متضاد با آن به شمار می‌رود و مورد مقایسه و تبیین و نقد علمی قرار دهد. هدف آن است که از این رهگذر روشن گردد، که چهار مفهوم مورد نظر، به دلیل تفاوت در مبانی فکری دو نظام، نسبت به یکدیگر صرفاً مشترک لفظی بوده، از جهت محتوا کاملاً متفاوت با یکدیگر می‌باشند.